

Andijon mashinasozlik instituti “Elektrotexnika,
elektromexanika va elektrotexnologiyalar”

kafedrasi dotsenti Moxirbek Maxsudov taqrizi ostida

ENERGETIKA YO‘NALISHI TALABALARINI O‘QITISHDA PEDAGOGIK ISHONTIRISHNING AHAMIYATI

Mannobboyev Shuxratbek Soyibjon o‘g‘li

Andijon mashinasozlik instituti

*“Elektrotexnika, elektromexanika va elektrotexnologiyalar”
kafedrasi katta o‘qituvchisi.*

O‘zbekiston

[*shuxratbekmannobboyev@gmail.com*](mailto:shuxratbekmannobboyev@gmail.com)

ORCID ID: 0009-0002-1266-0316

Annotatsiya: Ushbu maqolada energetika yo‘nalishi talabalariga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatuvchi manbaalar ichida o‘qituvchi muhim o‘rin tutishi. O‘qituvchi talabani ongi, sezgisi, faoliyati va hatto harakatlariga ta’sir ko‘rsatuvchi qanday usullar ko‘lamiga egaligi. Barcha yosh o‘qituvchilar ham bu usullarni tushunib, talabalarga ta’sir ko‘rsatishda ulardan foydalanishi mumkinligi keltirilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogik ishontirish, bilim, ko‘nikma va malakalar, pedagogik ta’sir ko‘rsatish, haqiqiy ishontirish, soxta ishontirish, bilish, sezgi hissiyot, xulq-atvorga.

Kirish: Energetika yo‘nalishi talabalarini o‘qitishda muloqotning ijtimoiy psixologik nazariyasi va pedagogik tajribalarni o‘rganish-kommunikativ, ya’ni pedagogik ta’sir etish ikki usuldan-ishontirish va uqtirishdan iborat ekanligini ko‘rsatadi. Ishontirish-talabalarga hattiharakatlarni to‘g‘riligi va zarurligini, shuningdek, ayrim hulq-atvorlarning noto‘g‘riligini tushuntirish va isbotlashdir. Ishontirish jarayonida talabalarga yangi bilim, ko‘nikma va malakalar haqida ahloqiy sifatlar shakllantiriladi. Bo‘lar esa, talabalar va ularning atrofida uchun me‘yor (mezon) bo‘lib hisoblanadi.

Pedagogikaga oid adabiyotlarda «pedagogik ta’sir ko‘rsatish» iborasi ishlatiladi. Bu o‘qituvchi bilan muloqatda talabani go‘yo passiv (sust) holatda bo‘lishlarini oldindan belgilab ko‘rsatilgandek tuyuladi. Lekin, biz jamiyatimizning maktab oldiga qo‘ygan vazifalarini uddamoqchi bo‘lsak, va agar bugungi talaba tashabbuskor, ijodkor bo‘lib etishishi zarurligini hohlasak, u holda, biz pedagogik ta’sir ko‘rsatish sifatini yanada yuqoriroq darajaga ko‘tarish va o‘zaro ta’sir etishda qanday qilib talabani tarbiya obyektiga aylantirish haqida ham o‘ylashimiz zarur.

Materiallar va uslublar:

Ishontirish haqiqiy va soxta bo'lishi mumkin. Haqiqiy ishonch haqiqiy voqelikka mos keladi va shaxsning jamiyat oldidagi qadr-qimmatini oshiradi. O'zining haqiqiy ishonchiga sodiq bo'lishi hatto o'limga ham rozi bo'ladi. Masalan, Vatanga sodiqlik ruhida tarbiyalangan askarlarimizni jang maydonida ko'rsatgan matonatlari. Soxta ishonch esa, avvalo auditoriya jamoasi, qolaversa, jamiyat uchun ham zararli bo'lgan odatlarni shakllanishiga olib keladi. Soxta ishonch talabalarning o'zi va atrofdagilar ta'sirining umumlashuvi natijasida vujudga keladi.

Biz talabalarda shakllangan soxta ishonchlarga qay darajada ko'p ro'para bo'lamiz? Biz ularni seza olamizmi? Ayrim talabalarda soxta ishonch hosil bo'lishining sabablari quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

Faqat a'lo bahoga o'qish-bu bilim olishda ko'r-ko'ronalik, quruq yodlashga olib borish;

o'zini o'ta itoatkorona tutish-bu talaba faoliyatini nihoyatda sus bo'lishiga olib keladi. Me'yordagi o'qituvchidan ba'zan tanbeh olib ham turish kerak;

o'qituvchini aldash-bu talaba o'ta aqlli va topqirligidan dalolat beradi;

maktab ichki tartib-qoidasini buzish-faqat kuchli harakterga ega bo'lgan talabagina doimo o'qituvchi tomonidan tanqid qilib turiladi;

haddan tashqari ko'p mehnat qilish-bu kerak bo'lmagan tirishqoqlikdir.

Yuqoridagi bunday ishonchlar talabada shakllanib, asta-syokin boqimandalik, o'qish va mehnat faoliyatida sustkashlik kayfiyatini sodir qiladi.

Soxta ishonchni bartaraf qilish o'qituvchidan astoydil mehnat qilishni talab qiladi. Buni uch yo'nalishda olib borish lozim: auditoriya jamoasida sog'lom ijtimoiy fikrni shakllantirish, muhim ahamiyat kasb etuvchi hayotiy tajriba yaratish, soxta ishonchlarni asosli ravishda inkor qilish. Birinchi navbatda jamoani shakllantirishga, uni yaqin kelajakda va isiqboliv rivojlanish yo'nalishlarini yaratishga alohida e'tibor berish zarur. Soxta ishonchlarni o'zgartirishning quyidagi usullari mavjud:

➤ talabaga o'zini boshqalar bilan taqqoslashga undash uning fikriga qarama-qarshi fikrda bo'lgan kishi bilan yaqindan tanishish (masalan, bola o'qishni hohlamaydi, Lekin uning tanish o'rtog'i ko'p o'qiydi va biladi, ammo o'zining «quruq yodlovchi» yoki «o'ta bilimdon» qilib ko'rsatmaydi);

➤ noto'g'ri qarashlar va ishonch oqibatda nimalarga olib borishini ko'rsatish (maslan, ana shunday xislatlarga ega bo'lib o'z hayotini barbod qilgan, o'z erki, g'ururi va vijdonini yo'qotgan kishilar haqida so'zlab borish. Buning uchun hayotiy misollar, badiiy asar, kinofilmlar va boshqalardan foydalanish mumkin);

➤ soxta ishonchni yoqlab himoya qiluvchi talaba fikrini mantiqiy rivojlantirib, uni hayratga soluvchi holatga etkazish (masalan, barcha talabalar o'qituvchilarni aldash, ichki tartib-qoidalarga rioya qilmaslik nimalarga olib borishi mumkin);

➤ talabaga o'z qarashlarini asoslab, isbotlashga imkon berish va ularni alohida birma-bir inkor qilish. Soxta ishonchlar haqiqiy ishonch, ahloqiy tasavvurlaro, qadriyatlar va odatlar bilan almashinishi lozim.

Noto'g'ri ishonchlarni bartaraf qilish uchun quyidagi usullardan foydalaniladi:

✓ o'smir ma'naviy dunyosida qadriyatlar to'qnashuvini vujudga keltirish kuchli bo'lish isagi, sportning ixtiyoriy turi bilan shug'ullanishi mumkin, buning uchun esa kun tartibiga rioya qilish va astoydil o'qish zarur. Radio (foto) to'garakka a'zo bo'lishi mumkin, Lekin buning uchun ikki bahosiz o'qish kerak va hokazo;

✓ o'qituvchi ahloqiy sifatlarini talabaning noto'g'ri xulqi bilan to'qnashuvi: talabaning qo'pol muomalasiga o'qituvchi o'zini to'tib, muloyimlik bilan javob beradi. Talaba shaxsi va g'ururini poymol qilmaydi;

✓ talaba noto'g'ri hatti-harakat qilganda ham ishonch bildirib, uning qarashlarini o'zgartirish («Men senga qanday yordam beray? Seni qiynalayotganingni ko'rib turibman-ku!»);

✓ talabadagi noto'g'ri ishonch bilan, auditoriya talabalari amaliy tajribasiga asoslangan sog'lom fikr o'rtasida ko'rash paydo qilish, uning har bir noto'g'ri fikrini alohida-alohida inkor qilish.

Insondagi ishonch uchta tashkil etuvchilar bilan: bilish-sezgi-xulqlardan tashkil topgan bo'ladi. Ishonchlarda: tushundim-boshimdan kechirdim-qabul qildim-amal qilaman formulasiga rioya qilinadi, ya'ni tushunaman, hamdardlik bildiraman, o'zimga qabul qilaman, o'z faoliyatim va xulqimda bunga amal qilaman.

Ishontirishning biror tashkil etuvchisiga amal qilmaslik ham, tarbiyaviy ish samaradorligini pasaytirib yuboradi. Masalan, talaba u yoki bu vaziyatda o'zini qanday tutish kerakligini bilandi, Lekin bunday xulq-atvorni zarurligini tushunmaydi, qabul qilmaydi. Demak, bunday holatda talabada faqat bilish shakllangan holos. Inson o'zini qanday tutishi lozimligini bilishi, aynan shunday tutishi lozimligini tushunishi, Lekin bunga o'zini majbur qilolmasligi mumkin. Demak, bu uning irodaviy sifatleri rivojlanmaganligi, xulq-atvor qismlariga amal qilish malakasi tarkib topmaganligini anglatadi.

Ishontirish bilimlar, qarashlar va xulq-atvor me'yorlari sistemasi bo'libgina qolmay, balki ularning shakllantirish usullari hamdir. Ishontirish yordamida yangi qarashlar, munosabatlar shakllanadi, yoki noto'g'ri qarash va munosabatlar o'zgaradi.

Munozara, tortishuv, suhbat o'qituvchi hikoyasi va uning shaxsiy namunasi bo'lib hisoblanadi. Ishontirish talabalarga ta'sir etish metodi sifatida yuqori samara berishi uchun quyidagi talablarga javob berishi kerak: ishontirish shakli va mazmuni talabalar yosh davriga mos bo'lishi lozim (kichik maktab yoshida ertak, rivoyat, fantastik hikoyalar misolida, so'ngra esa borliq, dunyoni o'rganish, inson ma'naviy dunyosini o'rganish); ishontirish talabalarning individual xususiyatlariga mos bo'lishi lozim.

Ishontirishdan samarali o'zaro ta'sir etish vositasi sifatida foydalanish uchun quyidagi shartlar bajarilishi lozim: ishontiruvchi kuchga ega bo'lishi.

Bu uning mazmuni va ishontiruvchining obro'ga ega bo'lishi bilan belgilanadi. Talaba o'qituvchini qanchalik ko'p hurmat qilsa, unga ishonishi ham shuncha oson bo'ladi; ishontirish jarayonini tashkil etishda talabaning ruhiy qiyofasining o'ziga xosligini e'tiborga olish. Buning uchun pedagog talaba oliy asab sistemasining tipini, uning ta'lim, tarbiya va kamolotning rivojlanish doirasini bilishi zarur. Masalan, bola nihoyatda hayajonlangan holatda bo'lsa unda salbiy hissiyotlar ustunlik qiladi. Agar o'qituvchi buni e'tiborga olmay, talabaga uning noxaq ekanligini isbot qilishga harakat qilsa, hech qanday ijobiy natijaga erisha olmaydi.

Index: [google scholar](#), [research gate](#), [research bib](#), [zenodo](#), [open aire](#).

https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG

<https://www.researchgate.net/search/publication?q=worldly%20knowledge>

<https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3060-4923>

Fikr, sezgi va irodaviy xislatlar bir butun yaxlitlikni tashkil etgandagina ishontirish metodi xaqiqiy harakatlantiruvchi kuchga aylanishi mumkin. Bu metodni qo'llashda ishontirish tarkibi (bilish, sezgi hissiyot, xulq-atvorga) amal qilish maqsadga muvofiq Dastlabki ikki tashkil etuvchilarni bir-biridan ajratib bo'lmaydi va shunday bo'lishi ham kerak. O'qituvchi talabaning ijobiy xislatlarini e'tiborga olib, uning bilishiga asoslangan holda, yangi bilimlarni uning hissiyotiga ta'sir kuchini yanada oshirish yo'llarini izlaydi.

O'qituvchining o'z so'ziga qat'iy ishonishi, hayratlanishi, o'z fikrlarini himoya qilishga tayyor ekanligi, tushuntirilayotgan qoidalarning asosli tarzda isbotlanishi, ishontirish metodining kuchini yanada oshiradi. Bu-talabalarni ilhomlantiruvchi, hayajonga soluvchi, ularning xayolini qamrab oluvchi va uzoq vaqt yodlarida saqlanuvchi jonli (yorqin) so'zlar bilan ifodalanadi. Ishontiruvchi va ishonuvchining faol o'zaro ta'sir etishlarini ham tashqil etishga e'tibor berish lozim. Ishontirish metodidan bolani qayta tarbiyalashda foydalanish uchun uning ijobiy xislatlarini, qiziqishlarini bilishi va e'tiborga olishi zarurdir. Qayta tarbiyalanuvchining ijobiy xislatlariga tayangan holda tarbiyachigina tez orada uning ishonchini qozinishi mumkin.

Talaba bilan muloqotda bo'lganda, avvalo uning o'zini ham ikkilantirib turgan soxta ishonchlarni «asta-sekin», «paypaslab» topish, asosli tarzda ularni bartaraf qilishi kerak. Agar talaba ishontirish jarayonini erkin, o'z hohishi bilan qabul qilsa, maqsadga erishish oson bo'ladi.

Natijalar va muhokamalar:

Ishontirish natijasi o'qituvchi so'zi va xulqiga ham bog'liqdir. Tarbiyachining so'zi va ishi bir bo'lishi kerak. Masalan, jahl usida talabani jazolash bilan qo'rqitib, so'ng esdan chiqarib qo'yishi, talabalarga va'da berib uni bajarmaslik va hokazolar, ishontirish metodi samarasini pasaytiradi. Eng yomoni-o'qituvchi talabalarga haqiqat haqida balandparvoz so'zlarni aytsada, o'zi kundalik ish faoliyatida unga amal qilmasligidir. Bunday o'qituvchi jamiyatga katta zarar keltiradi.

Ba'zan maktablarda faqat og'zaki tadbirlar o'tkazishga nihoyatda ko'p e'tibor beriladi. Birinchidan, bunday tadbirlar talabalarni zeriktiradi, ikkinchidan, ular hayotdagi aniq vaziyatlarda o'zini qanday tutishga oid tajribani egallay olmaydilar.

Ishontirish metodini qayta tarbiyalash ya'ni qarash va munosabatlarni shakllantirishda qo'llash-u yoki bu xislatlarni namoyish qilish zarur bo'lgan maxsus vaziyatlar yaratish orqali amalga oshirilishi ham mumkin. Tasodifiy vaziyatlar quyidagi yo'llar bilan yaratiladi: darsda-talabaga kutilmagan savol berish, darsdan tashqarida noto'g'ri hatti-harakatliga iqror bo'lishiga majbur qilish, o'yinda esa harakat qilishga undash (masalan, g'ira-shira o'rmonda "razvedka"ga borish).

Ziddiyatli vaziyat talabalar o'rtasida asa-syokin paydo bo'ladi. Ziddiyatlar turli sabablarga ko'ra sodir bo'lishi mumkin, guruh yo'l boshchilari o'rtasida, rasmiy va norasmiy faollar o'rtasida va boshqalar. Shaxs va guruh o'ki barcha auditoriya talabalari o'rtasidagi ziddiyat juda xavflidir. Ziddiyat salbiy kechinmalar (iztirob)ni yanada keskinlashtirib, ularni yanada barqarorligini oshiradi: ba'zilar xafa bo'ladilar, ba'zilar qasos olishga urinadilar, uchinchi toifadagilar esa qo'rqadilar, o'z qo'rqovlarini o'q-po'pisa orqali yashiradilar va hokazo. Ziddiyatlarni bartaraf qilish o'qituvchidan yuksaq mahorat talab qiladi. Eng avvalo ularni sabablarini, har bir talabaning bu haqdagi fikrini aniqlash, pedagogik ziyraklik, takt, jur'atga ega bo'lish va ziddiyatlarni bartaraf qilishda chidamli bo'lish zarur. Qiyinchiliklarni engish vaziyatlari-tabiiy holda yaratiladi: og'ir tarbiyali bola to'satdan o'zi uchun tartib bo'zmaslikka,

aksincha uni qo‘llab-quvvatlashga majbur bo‘lib qoladi, bo‘ysunish o‘rniga rahbar (lavozimi) vazifasini bajaruvchi vaziyatga tushib qoladi.

A.S.Makarenko va V.A.Suxomlimskiy asarida ziddiyatlarni bartaraf qilishda yuksaq pedagogik mahorat ko‘rsatishga juda ko‘p misollarni uchratish mumkin.

Xulosa: Ana shunday sodda qoidalar yordamida pedagogik o‘zaro ta’sir etish samaradorligini yanada oshirish mumkin. Bu qoidalarni Siz o‘z amaliy tajribangiz asosida yanada davom ettirishingiz mumkin ekan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Inog‘omov R., Toshmurodova K. «Pedagogika fani XXI asrda». T., 2000. «Yangi asr avlodi» nashriyoti.
2. Munavvarov A.K. «Pedagogika». T., «O‘qituvchi». 1996.
3. Tursunov I., Nishonaliyev U. «Pedagogika kursi». T., 1997.
4. «O‘zbek xalq pedagogikasi antalogiyasi». T., «O‘qituvchi». 1995.
5. A.Zununov, M.Xayrullaev, B.Tyxliev, N.Xotamov. “Pedagogika tarixi”. T., 2000.